

סימן ז

- האם שהיה ליד חולה מאושפז דוחה שבת?

ראשי פרקים:

- פרק א - מבוא
- פרק ב - דעת הג"ר זלמן נחמיה גולדברג
- פרק ג - דעת הג"ר שמואל הלוי ואזנר
- פרק ד - המצב בפועל בבתי חולים
- פרק ה - סיכום

פרק א. מבוא

כלל נקוט בידנו שפיקוח נפש דוחה שבת¹. אולם לא תמיד ברור לנו אם פעולה מסויימת אכן עשויה להשפיע על מצבו של חולה שיש בו סכנה, אם לאו. אחת הדוגמאות המעשיות היא השהיה הרצופה ליד מיטת החולה בבית החולים. השאלה היא די פשוטה: האם מותר לחלל שבת, (אם נדרש חילול כזה) לצורך השהיה הרצופה ליד מיטת החולה?

נזדמנו לידי שתי תשובות הלכתיות בנדון², ובנוסף נזדמן לי לבחון באופן אישי את מידת התועלת של השהיה הרצופה ליד מיטת חולה מסוכן.

פרק ב. דעת הרב זלמן נחמיה גולדברג³

שאלה: אדם עבר ניתוח לב פתוח ושוכב בבית חולים, ובאמצע השבת אינו מרגיש טוב ורוצה מאוד שבנו יבוא אליו לבית החולים ויהיה לידו. האם מותר לבן לנסוע בשבת כדי להיות ליד אביו, ועל ידי כך ישתפרו הרגשתו ובריאותו של אביו?

תשובה: מותר לבן לנסוע לבית החולים בשבת, רק אם הוא יודע שאם הוא לא יבוא ויסעד את אביו, מצבו של אביו יתדרדר למצב של ספק פיקוח נפש.

1. מכילתא דר' ישמעאל, ריש פר' כי תשא; משנה, יומא ח, ו; רמב"ם הלכות שבת, כ, א; שו"ע או"ח שכ"ח, ב.
2. תודתי נתונה לרב פרופ' דב פרימר שהעביר אלי את תשובתו של הגר"ש ואזנר ושל הגר"נ גולדברג.
3. הרב זלמן נחמיה גולדברג, נסיעת בן לאביו החולה במחלת לב בשבת, יסודות עוז - פסקי הלכה שניתנו בבית הוראה שליד המדרשה הגבוהה לתורה והוראה של מוסדות אריאל, ירושלים תשנ"ד, עמ' 13.

מקורות:

עיין בשו"ע או"ח שכת, י'; ובמשנה ברורה ס"ק כה: "וכתב הרדב"ז ח"ד ס' ס"ו אם החולה אומר צריך אני לתרופה פלונית והרופא אומר א"צ, שומעין לחולה. אם לא שרופא אומר שאותה תרופה תזיקהו אזי שומעין לרופא." ועיין שם בבאור הלכה, ד"ה ורופא אחד אומר.

ועיין שם בסעיף ד': "מכה של חלל א"צ אומד שאפילו אין שם בקיאים והחולה אינו אומר כלום עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול. ומביא המשנה ברורה ס"ק י"ד: "ומשמע אע"פ שאין בו סכנה במניעת הדבר ההוא, כיון שהחולי יש בו סכנה ויש בהדבר צורך קצת ורגילין לעשות לו בחול עושין גם בשבת." ועיין בבאור הלכה שהביא מכמה פוסקים שאפילו במקום שצריך חילול אין מחללין ע"י ישראל אלא בדבר שיש לחוש בו שאם לא יעשהו לו יכבד עליו חליו ויוכל להסתכן. ועיין בקובץ אגרות ח"א, ס"י קמא בענין נסיעת יולדת בשבת הדבר בהיפוך, מזרז אני שיסעו עמה.

ועיין בשמירת שבת כהלכתה ח"א, פרק מ, ע, שכתב: "מותר לקרוב משפחה או לכל אחד אחר שיש לחולה בו אימון לנסוע יחד עמו לבית החולים כדי ללוותו, ומותר לעשות כן גם אם כבר נמצא במכונית אדם שיכול להושיט עזרה לעת הצורך, והטעם שהתירו ללוותו משום שחששו שמא תטרף דעתו של החולה אם לא ילוו אותו לבית החולים והתירו אפי' אם החולה עצמו אינו מבקש זאת."

לסיכום, הגר"נ גולדברג פסק שמותר לנסוע בשבת אל החולה המאושפז רק אם הוא יודע שאם ימנע מלהגיע אזי מצב החולה יתדרדר למצב של ספק פיקוח נפש.

אמנם דבריו של הרב גולדברג צ"ע, שהרי מדובר בחולה שכבר עכשיו יש בו סכנה ללא כל ספק. ולגבי חולה שיש בו סכנה הלכה ברורה היא שדי בספק של החמרת מצבו כדי להתיר חילול שבת העשוי למנוע התדרדרות כזו^{4,5}, ודי אף בספק אם הפעולה אכן תצליח למנוע התדרדרות.

ולכאורה צריך להיות פשוט שכאשר חולה לאחר ניתוח לב באמצע השבת מתחיל להרגיש רע, משמעות הדבר היא הגדלת מצב הסכנה, במצב כזה, התיעוצות עם קרוב משפחה יש בה לפחות ספק תרומה לשיפור המצב. על כל פנים, לכאורה לדעת הרב גולדברג עצם השהיה ליד חולה מאושפז שיש בו סכנה אין בה כדי לשפר את מצבו או למנוע התדרדרות.

4. שמירת שבת כהלכתה פרק לב סעיף י"ח, ובמקורות המצויינים שם.

5. ראה ספר אסיא ט עמ' 48 פסק הלכה של הגרמ"א פריינד לגבי דחיית איסור טומאת כהנים במקום ספק ספיקא של פיקוח נפש.

פרק ג. דעת הרב שמואל הלוי ואזנר

לעומתו, נקט הגר"ש ואזנר⁶, שעצם שהיית הקרוב ליד החולה בשבת עשויה לעדור ולהקטין את הסכנה : וז"ל⁷:

ב"ה, יום ד' ויצא תשנ"ב לפ"ק.

כבוד ידידינו המפואר בתורה וי"ט ר' דוב רוזין שליט"א רב ביה"כ בית אליהו ור"כ קהילת יצחק.

אחדשה"ט בכבוד,

אשר שאל מע"כ היותו רב בית אבות ונתעורר כששולחים חולה בשבת לבית חולים, ובדרך כלל שולחים בלי לוויה האם מותר להודיע למשפחתו בטלפון ששלחוהו לבי"ח. והשאלה בשני אופנים הא' כשהחולה בלי הכרה, וההודעה כדי שתלך המשפחה לטפל ברופאים או להביא רופא מומחה, וגם ידוע שאם רואים בבי"ח שאין מי ששואל בשלום החולה ומתעניין עליו, לפעמים יש חשש זלזול במצב החולה. הנה חלק זה מהשאלה הוא פשוט דמצוה להודיע לבני המשפחה היות שנוגע לעצם טפול רפואי של חולה שיש בו סכנה. והרי סתמא שנינו במשנתנו שבת קכ"ח ובשו"ע או"ח סי' ש"ל, דקוראין חכמה ממקום למקום והי"ה קריאת רופא אצל כל חולה. וגם אם יש ספק שהרופא המובהק יותר יכול לעזור יותר להצלת חולה פשיטא דמותר, עיין סי' שכ"ח ובהל' יוה"כ, ובפרט שכיח זה אצל זקנים שרגילים רופאים פשוטים ואינם שומרי התורה להתיאש מהר מתקוות חיי החולה.

והציור השני שבשאלה, שהחולה בהכרה אלא שהוא לטובת החולה לישב דעתו שלא ירגיש עצמו בדד, ורוצה לדמות להמבואר סי' ש"ל באו"ח דמדליקין נר ליולדת שלא תפחד. הנה אין בדינו לדמות. דהא באו"ח סי' ש"ו ס"ט בחולה דתקיף לוי עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו דמותר אמירה לגוי, ומוכח דדוקא שבות דאמירה לגוי ולא מלאכת דאורייתא. ואע"ג דבפמ"ג שם בא"א ס"ק י"ח משמע דאפילו איסור תורה שרי כה"ג, והגאון מהרש"ם ח"ד סי' נ"ד צירף זאת להלכה, מכ"מ בתשובת הרי בשמים ח"ב סי' ק"פ תמה טובא על הפמ"ג בזה והוכיח דאין להתיר רק איסור דרבנן יע"ש. וי"ל דלא פליגי הגדולים דאם יש חשש של ממש של טירוף דעת החולה יש לצדד בזה, וגם באמת לא ברור לי אם הפמ"ג באמת כיון בזה, ועיין ג"כ בתשובת שו"מ ח"ג-ב' סי' ק"פ⁸. בכל אופן אין דעתי להתיר סתמא איסור תורה בשביל חולה שלא ישב לבד, אם לא שיש רגלים לדבר שיכול לצמוח מזה ספק פקו"נ, ואין זמן להאריך.

לסיכום, דעת הרב ואזנר להתיר בפשטות לחלל שבת כדי להגיע לבית החולים בו מאושפז קרוב משפחה במצב של סכנה, ללא הכרה. לדבריו:

6. לפחות לגבי חולה מחוסר הכרה.

7. שו"ת שבט הלוי חלק שמיני, בני ברק תשנ"ד, סי' ס"ה.

8. על ההבדל בין חילול שבת לצורך ישוב דעתה של יולדת המבואר בגמ' (שבת קכ"ח, ב) להיתר, לבין חילול שבת לצורך ישוב דעתו של חולה שאינו מבואר בתלמוד להיתר, ראה סימן ו, לעיל.

"וגם ידוע שאם רואים בבית חולים שאין מי ששואל בשלום החולה ומתעניין עליו - לפעמים יש חשש זלזול במצב החולה". אולם אם החולה בהכרה ומטרת השהיה לידו היא "ליישב דעתו שלא ירגיש עצמו בדד" אזי "אין דעתו להתיר סתמא איסור תורה בשביל שלא ישב לבד אם לא שיש רגלים לדבר שיכול לצמוח מזה ספק פיקוח נפש".

פרק ד. המצב בפועל בבתי חולים

כבר כתב הרב ואזנר בתשובתו כי רופאים שאינם שומרי תורה רגילים לפעמים להתיאש מהר מתקוות חיי החולה. לדעתו, שהיית בן משפחה ליד מיטת חולה מחוסר הכרה יכולה לפעמים למנוע התיאשות מוקדמת כזו. ואכן הנסיון היום יומי שלי הן כבן משפחה של חולה והן כרופא, הוא חד משמעי: כאשר בן משפחה שווה ליד מיטת החולה, הדבר מהווה תמריץ (הכרתי ותת הכרתי) לסגל הרפואי להקדיש לחולה מאמצים רבים יותר מאשר היו מקדישים ללא שהיית בן המשפחה. יתר על כן, הנסיון היום יומי מוכיח כי תופעה זו קיימת לא רק לגבי חולים מחוסרי הכרה אלא גם לגבי חולים בהכרה מלאה. יתר על כן, לא רק שאינני משוכנע שתופעה זו קיימת רק לגבי "רופאים פשוטים שאינם שומרי תורה". אלא נראה לי בודאות מלאה, שהשפעה כזו קיימת גם על רופאים רבים שהם שומרי תורה ואפילו בני תורה. אחת הסיבות לכך היא העומס הגדול המוטל על הצוות הרפואי, הן רופאי הבית והן צוות האחיות. עומס כזה מקשה מאד על הצוות הרפואי להתמסר למאושפז. אולם דוגמא אישית של בן משפחה מסור, שאינו מש מעל מיטת החולה, עשויה לפעמים להוות תמריץ למאמץ נוסף של הרופא וצוות הסייעוד. מאמץ נוסף כזה, בחולה שיש בו סכנה, עשוי בהחלט להיות לפעמים הגורם המטה את מצב החולה ממוות לחיים.

פרק ה. סיכום

במצב הקיים היום, יש הרבה יותר מרגליים לדבר שעצם שהיית בן משפחה ליד מיטת חולה שיש בו סכנה יכולה להשפיע על הצוות הרפואי המטפל להתאמץ יותר למען החולה. ולכן אירגון שהייה ליד חולה שיש בו סכנה מוגדר כפעולה של פיקוח נפש בשבת, עליה נאמר הזריז הרי זה משובח והשואל הרי זה שופך דמים⁹. וכן פוסק הלכה למעשה הגר"י נויבירט שליט"א בעל השמירת שבת כהילכתה¹⁰, וכן פסק הגר"א נבנצל בהוספתו משנת תשע"א, להלן עמ' 82.

9. תלמוד ירושלמי, יומא, פ"ח הלכה ה', שו"ע או"ח שכח', ב, ובמ"ב ס"ק ה.

10. הובאו דבריו בספר אסיא ט, עמ' 160.